

הרב אליהו דוד רבינוביץ-תאומים

בין מלך לכהן גדול*

בס"ד ג' במדבר (תרנ"ב, תרנ"ג)

הרמב"ם ז"ל (פ"ב ממלכים ה"ה) כתב: "וכל העם באים אליו בעת שירצה... אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה". מבואר מדבריו שאינו כפוף למלך כלל, וגם אם שולח אחריו אינו חייב לבוא, רק ברצונו הדבר תלוי. והוא חידוש גדול, מנא ליה הא? ורבותינו נושאי כליו לא הראו לנו מקורו.¹ ואם כי נכון הדבר לפי הסברה החיצונית שמפני קדושת כהונתו אינו כפוף להמלך, ומכל שכן לר' נהוראי² דאמר (סנהדרין כ"ע"ב) שלא נאמרה פרשת המלך אלא כנגד תרעומתו, שנאמר: "ואמרת אשימה עלי מלך" (דברים י"ז, יד), אולם מהא דקיימא לן דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול,³ והמורד במלך חייב מיתה,⁴ כמבואר בספר יהושע, ובכל נושאי כלים אין

* המאמר על היחס בין הכהן הגדול ובין המלך נכתב על ידי האדר"ת זצ"ל בשנים תרנ"ב-תרנ"ג. כתב היד הוא כרך 27, שמע אליהו, סדר פרשיות, תרנ"ב. הערות השוליים נכתבו על ידי הרב יהודה הלוי עמיחי. בכל מקום שמופיע הסימן (?) הכוונה היא שהיו קשיים בפינוח כתב היד, עקב השנים הרבות שעברו, דפים שנתלשו וכדומה, וההצעה היא על פי העניין. כמו כן תוקנו מספר טעויות מוכחות.

1 **במקורות וצינונים** שבמהדורת פרנקל כתבו שהמקור הוא בוויכוח בין פינחס ליפתח, המובא בויקרא רבה ל"ז, ד ובקהלת רבה י', טו. ברם, שם מובא שפנחס אמר: "אני כהן גדול וכן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה", ומבואר שלא הלך משום שהמלך היה עם הארץ, הא אם היה תלמיד חכם היה הולך לפניו. והפנו שם אף לדברי רד"ק על הפסוק בשמואל א ב', לה: "וַיִּקְרַעְתִּי לִי פֶהַן נֶאֱמַר... וְהִתְהַלַּךְ לִפְנֵי מְשִׁיחִי כָּל הַיָּמִים", לפיהם הכהן היה בא לפני המלך כשרצה בכך המלך. אולם, אפשר להסביר שמדובר רק במקרה שבו המלך רוצה לפגוש את הכהן והכהן מסכים. שאלת האדר"ת היא מנין שיכול הכהן הגדול לסרב לבוא למלך כשאינו רוצה לפגשו. ועיין בספרי זוטא (כ"ז, כא): "ולפני אלעזר הכהן יעמוד" – פסק לו הקב"ה גדולה לאלעזר שאפילו מלך עומד מלפניו, ומשמע שתמיד המלך עומד בפני כהן גדול, ולא דווקא בזמן שאלה באורים ותומים. וכבר הובא כן **באמבוא דספרי** (אות לא). וכן פסק הרמב"ם בהלכה זו.

2 גרסת רש"ל: ר' נחמיה.

3 סנהדרין יט ע"ב, כתובות יז ע"א, סוטה מא ע"ב, קידושין לב ע"ב. רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ג.

4 רמב"ם הל' מלכים פ"ג ה"ח, וראה בנושאי הכלים שם.

מספר, אם כן איך (?) יתכן שכהן גדול שממאן לבוא אליו אין עליו שום עונש, אתמהה.

שבתי וראיתי שמדברי הגמ' (סנהדרין טז ע"א) דדרשינן "הדבר הגדול" - דבריו של גדול, על כהן גדול שנידון בבית דין של שבעים ואחד, ולא מצינו שדיברו כן במלך ישראל, משמע ודאי שנידון בעשרים ושלושה וכי"ב עיין שם, וכבר תהיתי בזה, וכתבתי בס"ד בקונטרס **זכר למקדש**.⁵

אולם ראיתי כעת **בלחם משנה** (פ"א מעדות ה"ג) שכתב בהא דכהן גדול מעיד, דלבן מלך קאמר, ואמר שם דגם בן מלך נידון בשבעים ואחד שגם הוא גדול, ולא דוקא כהן גדול קאמר יעוין שם.⁶ אמנם בעניותי לא מצאתי לו חבר, ולענ"ד לא משמע כלל וכלל לומר כן.

וגם לפי דבריו כל שכן דבמלך ישראל עצמו הדבר כן שנידון בשבעים ואחד, ואם כן קשיא לי מאי טעמא לא תני לה להדיא⁷ ולא את המלך וכהן גדול אלא על פי בית דין של שבעים ואחד? וליכא למימר דהא אין דנין כלל את המלך, דזה אינו, דמלבד שהיא רק תקנת חז"ל (כמו שהובא שם יט ע"א),⁸ עוד יוקשה דהא מלכי בית דוד באמת דנין,⁹ ואם כן אכתי נפקא מינא לדינא, ומאי טעמא לא תני לה?

5 פרק א, שאלת המי. שם הביא האדר"ת זצ"ל שלכאורה ביאור המילה "הגדול" איננו רק כהן גדול אלא כל נשיא בעל שררה הרי זה גדול ונידון בע"א, אולם האריך להוכיח שהגדול הוא דווקא כה"ג, מכיוון שהוא גדול מתחילתו ועד סופו, ואפילו אם חטא אין מעבירין אותו, ואילו מלך הוא גדול אולם אם חטא מעבירין אותו, ואם כן איננו גדול מתחילתו עד סופו. עיי"ש.

6 יש לעיין בדברי האדר"ת זצ"ל שהרי הלחם משנה לא מדבר על בן מלך, אלא על מלך עצמו: "אין דנין מלך אלא בב"ד של שבעים ואחד, דלא גרע מכהן גדול דאמרינן בריש סנהדרין דהוא ע"פ שבעים ואחד, כדנפקא לן התם, כל הדבר הגדול של גדול, וכיוון דעדות זה הוי נוגע למלך ודאי דהוי בב"ד של שבעים ואחד".

7 במשנה סנהדרין פ"א מ"א.

8 משום מעשה של ינאי המלך ושמעון בן שטח, "באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנים אותו".
9 כך עולה בגמ' סנהדרין יט ע"א, אולם הרמב"ם בהל' עדות פ"א ה"ג ובהל' כלי המקדש פ"ה ה"ט כתב שכהן גדול מעיד **למלך ישראל**. ועיין **בכסף משנה** בהל' כלי המקדש שדן האם לדעת הרמב"ם מעיד למלכי בית דוד או גם למלכי ישראל.

אלא ודאי נראה מזה דכהן גדול דווקא הוא דהוי גדול, וממילא מוכח מזה כדברי הרמב"ם דאינו כפוף למלך ישראל.¹⁰

מלך על גביו

אולם מהא דסנהדרין (סו ע"א), דדרשינן "ונשיא בעמך לא תאור" לבנין אב עם "חרש לא תקלל", והוא האומלל שבישראל ומלך הגדול שבישראל, ומזה אנו דנין למה הצד לכל ישראל עיין שם הדברים,¹¹ אם כן משמע דאין גדול ממלך ישראל ומשמע דגם כהן גדול בכלל, וצ"ע.

שוב האיר ד' את עיני ומצאתי תלמוד ערוך בסוטה (מב ע"א), דאמר שם: "ואימא כהן גדול (הוא המדבר לפני המלחמה)? דומיא דשוטר, מה שוטר שיש ממונה על גביו, אף כהן שיש ממונה על גביו", ופריך: "כהן גדול נמי האיכא מלך על גביו", ומשני "בעבודתו קאמר", הרי מפורש דמלך הוא על גבי הכהן הגדול, ומוכח דכהן הגדול כפוף למלך.

ואולי דנפקא מינה בין בקום עשה לבין שב ואל תעשה, דאה"נ דכשימרה הכהן הגדול את פי המלך הרי הוא כשאר האדם וחייב כמורד במלכות, אבל כשהוא אינו רוצה לבוא אליו בכהאי גוונא לא נידון כמורד ושב ואל תעשה הוא, על זה כבודו עדיף, וממילא הכל אתי שפיר.

או יש לומר על פי דברי התוס' (יומא יב ע"ב) דכהן גדול מתמנה בפה ומסתלק בפה, ועיין ירושלמי (פ"ק דיומא ודמגילה), שמבואר הוא שתלוי במלך ישראל, ועיין יבמות (סא ע"א): "תקרבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא ואוקמוה ליהושע בן גמלא בכהנא רברבא", אם כן ודאי דאף אם כשכבר הוא כהן גדול אינו

¹⁰ בפירוש המשנה כתב הרמב"ם (סנהדרין פ"א מ"ה; תרגום הרב קאפח): "אבל כהן גדול ממה שנאמר כל הדבר הגדול יביאו אליך, כלומר דבר האיש הגדול, ואין אצלנו גדול מלבד כהן גדול כמו שנאמר והכהן הגדול". ומוכח מדבריו כדברי האדר"ת זצ"ל, שאין גדול ככהן הגדול.

¹¹ "לא תקלל חרש - באומללים שבעמך הכתוב מדבר. מה לחרש - שכן חרישתו גרמה לו! נשיא ודיין יוכיחו. מה לנשיא ודיין - שכן גדולתן גרמה להן! חרש יוכיח. וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן: שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן - אף אני אביא אביך, שבעמך, ואתה מוזהר על קללתו".

כפוף למלך ישראל, מכל מקום הרי יד המלך עליו לסלקו מכהונתו, ומיקרי על גביו, ואתי שפיר.¹²

סילוק כהן גדול

ואף שיש לעיין בזה, דאיך הותר לו למלך לסלק את הכהן הגדול מכהונתו, והלא אף אם עבר עבירה שמלקין אותו אסור לסלקו כמו שאמר בירושלמי (רפ"ב דסנהדרין¹³ ורפ"ג דהוריות¹⁴): "מאי דכתיב אני ה', כביכול בקדושתו". מכל מקום יש לומר שזהו רק מדין התורה, אבל לא מדין המלך, שאם לפי משפט המלוכה רואה הוא שצריך לסלקו, מותר לעשות כן.

ואם תמצא לומר שאסור¹⁵ (ויש לפרש בזה מה שכתב בספרי פרשת שופטים: "לבלתי רום לבבו מאחיו, מאחיו - ולא משל הקדש"¹⁶), מכל מקום יש לומר דכיון שהיכולת בידו היא, ומי ימחה בידו ומי יאמר לו מה תעשה, ממילא מיקרי יש על גביו אחר, מה שאין כן בעבודתו אין על גביו זולתו, יעו"ש.

ודוגמת זה שיטת הרמב"ם (פ"ד¹⁷ מהל' חמץ ומצה) דאפילו אם העכו"ם אלם, והישראל יתחייב לשלם לו גם אם פטור מן הדין, עובר הישראל בבל יראה, עיי"ש¹⁸, וזכר לדבר בנדון זה כהאי גוונא.¹⁹

12 בספר **מלכות בית דוד** (לרב דוד אמלינובסקי זצ"ל, סי' יב) כתב שאין מקום לשאלה מהגמרא בסוטה, מכיוון שהדיון הוא רק לגבי כבוד מלך וכהן גדול, אבל ברור שהמלך על גבי הכהן הגדול לעניין שעיר, שאין הכהן הגדול מביא שעיר אלא פר, שהרי המלך על גביו. לעניין הכבוד ייתכן להסביר שהמלך חייב בכבוד הכהן הגדול, למרות שהמלך מעליו לעניין סדרי השלטון.

13 "אמר ר' לעזר, כהן גדול שחטא מלקין אותו ואין מעבירין אותו מגדולתו, אמר ר' מנא כתיב כי נזר שמן משחת א-להיו עליו אני ה', כביכול מה אני בקדושתו אף אהרן בקדושתו".

14 "כהן משיח שעבר ממשיחותו כו' אמר ר' לעזר כהן גדול שחטא מלקין אותו ואין מעבירין אותו מגדולתו. א"ר מנא כתיב כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יי' כביכול מה אני בגדולתי אף אהרן בגדולתו, אמר רבי אבון קדוש יהיה לך כביכול אני בקדושתו אף אהרן בקדושתו".

15 למלך לסלק את הכהן הגדול.

16 דברים סי' קסב, ד"ה לבלתי רום לבבו. דברי הספרי אינם מובנים, ועיין ברבנו הלל, **בתולדות אדם** ובמהר"ד פארדו, והגר"א שינה את הגרסה בספרי. כאן מציע האדר"ת להבין שההקדש רומז לכהן הגדול, שאסור למלך לסלקו מכהונתו.

17 הלכה ד.

מלך גוי על גביו

אך מהא דהוריות (יא ע"ב), דבעא רבי מרבי חייא, "כגון אני מהו בשעיר? אמר ליה הרי צרתך בבבל",²⁰ ומאי טעמא לא פשט ליה דהא צרתו ברומי, אלא ודאי דכהאי גוונא לא מיקרי אין על גביו אלא ד' אלוקיו, משמע להדיא דכל שאינו על גביו מדין (?) התורה לא שייך זה.

אלא שאפילו אי תמצי לומר כן, יש להסתפק באופן שהיה²¹ על פי הדיבור (?) אם נפטר מזה, וכמו בכורש שאמר ישעיהו:²² "כה אמר ה' למשיחו לכורש", ועיין בתשובת חתם סופר (חיו"ד סי' רסד) דפקעה קדושה מאבני מזבח משום שהיה על פי הדיבור, ועיין בספר בנין אריאל (פרשת בלק) מה שכתב ליישב בהא דעמון ומואב טהרו בסיחון, והרי אין כיבוש לבני נח - משום דעל פי הדיבור שאני,²³ וזה ניחא בפירוש המקראות. ואם כן יש לומר דבכהאי גוונא (שהמלכות על פי הדיבור) הרי הוא על גביו.

18 זה לשון הרמב"ם: "גוי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו ואונסו לשלם אף על פי שלא קבל אחריות הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאילו הוא שלו מפני שמחייבו האנס באחריותו".

19 היכולת לעשות מעשה יש לה מעמד הלכתי אף אם המעשה אסור על פי ההלכה. לענייננו, אף שאסור למלך לסלק את הכהן הגדול, מכיוון שהיכולת בידו לעשות כן הרי שיש מישהו על גבי הכהן הגדול.

20 רש"י שם: "ראש גולה שבבבל דהוי על גבך ואנן בעינן שאין על גביו אלא ד' א-להיו".
21 המלכות.

22 מ"ה, א.

23 שאול ב"ר אריה ליב אב"ד דק"ק אמשטרדם. ואלו דבריו: "הנה ידוע מ"ש הגמ' בגיטין פר' השולח עמון ומואב טיהרו בסיחון, ולמדו מזה דנכרי קונה מנכרי בחזקה וכבוש מלחמה שהרי סיחון קנה על ידי מלחמה את ארץ מואב, והותרו ישראל בארץ מואב כי הם קנו ע"י מלחמה מסיחון.

ואני הקשיתי על זה מהא דאיתא פ"ד מיתות דף נט ע"א דנכרים לאו בני כיבוש נינהו, פירש רש"י שלא ניתן לנכרים לזכות על ידי כבוש מלחמה, לכך אסורים ב"פ"ת ע"ש היטב, ובגיטין אמרינן שיש להם קנין על ידי כיבוש דהא סיחון ארץ עמון ומואב על ידי כבוש בא לידו ומתוך כך הותרו לישראל, ולכאורה קושיא חזקה היא. אלא אם כן נאמר שאני הכא גבי סיחון לפי שמה שכבש את ארץ מואב היה על ידי קללתו של בלעם את מואב, ומאחר שבלעם לא עשה שום דבר כי אם ברשות המקום כמ"ש היוכל אוכל כו' ונמצא נעשה הכבוש הזה על פי רצונו

ואף צדקיהו המלך טרם שמרד, וכל כיו"ב, לא היו יכולים להביא שעיר נשיא, או דכיון שחטאו ומפני רשעותם ועוונותיהם גרמו להם שישתעבדו לנבוכדנאצר, יש לומר דאינו נקרא על גביו אחר, ושפיר יכולים להביא שעיר נשיא.

ומהא דרבי יש לדחות דאז בימיו מלך אנטונינוס שהיה מחסידי אומות העולם בזמנו, וידוע אהבתו לרבי, בבלי ע"ז (י ע"ב, יא ע"א), ובירושלמי מגילה (פ"א) משמע שנתגייר אח"כ (ועיין שם בתוס' ע"ז), אם כן כמעט לא היה כפוף תחתיו מפני צדקתו של אנטונינוס, על כן הוצרך רבי חייא לומר הרי צרתך בבבל, ודוחק.

ובאמת הר"מ ז"ל (פ"טו משגגות ה"ו) דייק וגרס: "איזה הוא נשיא האמור בתורה, זה מלך שאין עליו רשות לאדם מישראל, ואין למעלה ממנו במלכותו אלא ד' א-להי", הרי מפורש להדיא דדוקא כשאין על גביו רשות אדם מישראל הוא שחוצץ בדבר הזה, אבל אם על גביו מאומות העולם יכול להביא שעיר נשיא.

ואולי גזירת הכתוב היא שצריך שלא יהא על גביו מישראל דווקא, כן נראה בדעת הרמב"ם ז"ל, אלא שגם זה צריך עיון, דמנא ליה הא, דמה נפקא מינה בין מלך ישראל למלכי אומות העולם, הא על כל פנים יש על גביו. ועיין חגיגה (ד ע"א) דדרשינן כהאי גוונא דחציו עבד וחציו בן חורין פטור מראיה מדכתיב: "יראה את פני האדון ה' א-להי ישראל", מי שאין לו אלא אדון אחד ולא זה שיש לו אדון אחר, וכהאי גוונא בירושלמי פ"ג דברכות לענין קריאת שמע,²⁴ ורפ"ט דנזיר.²⁵

ויעויין עוד בירושלמי הוריות פ"ג דאותם ששה חדשים שמרד אבשלום בדוד... דוד מתכפר כהדיוט, אם כן משמע דאפילו כהאי גוונא נמי.

של מקום, שגזר כך כדי שיבואו ישראל אחר כך ויירשום, ליכא למימר בהא דנכרים לאו בני כבוש דהא סיחון כבש את ארץ מואב על פי הדיבור".

24 ברכות פ"ג ה"ג: "נשים ועבדים וקטני' פטורין מקרית שמע ומן התפילין וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון... עבדים מנין? שנאמר שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד, את שאין לו אדון אלא הקב"ה, יצא העבד שיש לו אדון אחר".

25 נזיר פ"ט ה"א: "ולא יכופ את עבדו שנייא היא דכתי' כי נזר א-להיו על ראשו, את שאין לו אדון אחר יצא עבד שיש לו אדון אחר".